

902.

TOPIC: HISTORY OF NAMOSI.
INFORMANT: RATU ILISONI MATAITINI.
PLACE OF INFORMANT: VEIVATULOA, NAMOSI.
PLACE OF INTERVIEW: VEIVATULOA .
DATE: SEPTEMBER, 1984.
INVESTIGATOR: WILLIE. DARI.

Vinaka vaka levu keirau mai vei talanoa tale tiko qo kei Ratu Ilisoni Mataitini e dua na kena turaga mai na koro ko Veivatuloa, vanua ko Veivatuloa mai na yasana ko Namosi. E talanoa taka tiko yani ko Ratu Ilisoni Mataitini nai talanoa sei tukuni me baleti ira na turaga ni Nabukebuke mai Namosi ena gauna eliu.

Sa tiko na turaga qo me mai taura nai tukutuku kei Nabukebuke ena gauna eliu, ko keirami na kai vanua qo ko Nabukebuke kei mai a lako mai ki ke mai na vanua ko Naitutu, Ko Naitutu erau tiko kina na veitacini ka keimami lako mai kina ko Rogorogo ivalu, Ko koya na tamata qo eratou a veitau cici mai vala veitacin i qai liu mai ko koya ki Nabukebuke kasa mai yacani vanua tiko kina qo ko Nabukebuke rogorogo ivalu. Nalako mai Naitutu, ea dewa sara ki Kaba , lako kina Wainimala, ra lako yani na qase kina Waicake kara laki toka sara volekati Nakorobalavu, na neitou i tikotiko ko Nabukebuke ena Koro-balavu ena Wainimala.

Qo nai tukutuku au tukuna tiko qo mai Naitutu mai Na Wainimala, na matai ni vakadei, kani keitou biuti Naitutu mai ka mai toka ena Wainimala, volekati Nakorobalavu. Mai karua ni vakadei na nodratou toka na neitou qase mai Nabukebuke, nisa yaco mai ki ke, sa qai mai mate ko koya ka kauti iratou mai na neitou qase ka luvena e lewe ciwa ka ratou na lewe ciwa qo mai tekivu t₂ ki kina na lewe ciwa ni yavusa ko Nabukebuke. Nira samai tiko sa qai gunu na ulumatua ko Bativatu me vunivalu ni vanua ko Nabukebuke, mai gunu edua na nona matani-vanua mai na yavusa ko Drevidamu. Ko iratou na neitou qase eratou ena dua na gauna balavu, eratou a lako tu mai karatou lako ki Wainimala, lako tiko mai karatou qai mai yaco sara yani ki Bau, siro sobu mai na Waivua, lako sobu tiko mai me mai yaco ki Namosi. Ko koya ka veikau tiko mai ea a mai mate koso ia a sa bukete tiko mai ko watina. Nira sa gole tiko ra sa qai yaco mai ki Namosi kara raica nisa rui vanua rairai vinaka kara sa mani lewa mera sa tiko kin-a. Sa qai mai yacani vanua kina qo ko Nabukebuke ko Namosi.

Nisa mai vakayacana na vanau qo sa qai kilai tu vei ira na qase ni vanua qo ko Namosimalua. Era sa biuta tu mai na qase me kua vaka dua ni tasere nai yavusa lewe ciwa kei Namosi kasa mai yacana tiko na yavusa qo ko Nabukebuke. Nira sa mai tiko sa tiko voli kina ko koya na yalewa ka bukute voli mai, kasa dua na siga era sa lako vata na qase mera laki qarava na nodra kalou mera laki qarava kina na gone kasa bukete taki tiko qo. En₂ dua na siga nira salaki ravui kalou tiko mera qarava tiko na gone ka bukete taki tiko, ko tinana ka bukete tiko ea tikoga ena matadravu, ea cakava tiko e dua na ka. E qai kidacala ga ko tinani gone kei ira na turaga era tiko ena yasai tinana nisa vosa mai na gone ena lomani kete ka tukuna mai ni sa katakata, ka kaya 'tinaqu au sa rui katakata' ka dua na ka na nodra kida cala ko ira na tu e keya. Sa tiko na gauna sa laki sucu kina ko tinani gone sa qai vakayacani me ko Roqereqeretabua.

Ko Roqereqeretabua qo sa qai vakayacani kina na gone turaga qo ka sucu vou. Na yacana vakamenemene ko koya na gone kalou baleta ni sa waraki tinana nise gone tiko. Sa tiko na gauna sa qai yacova mai ko koya na gonekalou na gauna ni nona vakawati ka qai mai taura ko koya e dua na marama ena yavusa ko Nakorovakatini, sa qai mai matai ni luvena ko Rokoduadua, ka yacani nona bure ko Koinamalamala. Sa qai tu ko Roqereqeretabua ka mai kauta tale e dua na yalewa e Nabukebuke ena Korovatinini ka mai tubu eke ko Ro qoruarua, na nona bure ko Waigusu ni kalou. Sa qai nani taura tale ko Roqereqeretabua e dua na yalewa ena koro ko Nawai ena yavusa ko korowaiwai ka mai tubu kina eke ko Ro Tuivuna, ko Rotuivuna nai katolu ni luvedra na gone kalou. Qai baci tu ko Roqereqeretabua qai baci dua tale na watina ka yalewa ga ni koro ko Nakoroiwai, ka tubu eke ko Ro qereqeretabua ka vakayaca ga vei tamana ka nona bure ko Naiqasiqasi. Tu tale ko Roqereqeretabua naba dua ko koya na gonelakou ka baci taura tale edua na yalewa ni Vunaqumu ka tubu eke ko Ro Tuiverata. Nona yacani bure ko Vatulele Nodra tou tiko na veitacini e lima na vanua eratou vasu kina qo eratou dui saki taki ko taukei kei Koinamalamala, ko taukei kei Waigusu, ko Rotuivuna, taukei kei Vatulele, taukei kei Naqasiqasi.

Qo na nodratou vakasaki taki, era tukuna tiko mai ko ira na tiko rai Nakorovatinini ni turaga levu taudua ko Rokoduadua kara kaya ga mai na tiko voli Korowai ni turaga levu tau dua ga ko Ro Tuivuna ka va tale ga kina qo koi rau na lewe rua mai na nodratou dui veikoro, kara sa vaka levulevui toka ga mai na dua nodratou vanua. Nira sa ti-ko qo sa qai kau mai na nodra vau ka mera sa mai buli vou tale kina na nodra dui yavusa kei na nodratou dui tokatoka.

Okoya na mataqali ka ,kau tiko mai sa mani kau tale kina yasana kadua ko koya a turaga tiko mai sa mai lutu sobu kinai tokatoka ka toka ena yasai turaga. Qo ena tabani veisei ea caka, na veisei qo e se tik -o gā ena gauna ni kua ena yavusa vakanabukebuke ka tukuni ena veitarogi vanua nei Ratu sir Iala ka sega ni vakacalai. Na yavusa ko Nabukebuke kei na mataqali ena gauna nikua, e tiko mai Namosi e tik -o mai vei Ratulewa. Keitou na yavusa dina ko Nabukebuke na mataqali dina ko Nabukebuke ka neitou kau na mako, na keitou i lava na yavato, na neitou manumanu na soqe, na yacani neitou mataqali dina ga ko Nabukebuke. Ko keitou dina na kai Nabukebuke ko keitou qo eke kei iratou na tiko rai e Vatulca kei Namosi. Ni keitou sa mai tiko e Namosi sa mai yaco na veitarogi vanua vei Ratu sir Iala Sukuna, ka mai vakaliuci tiko kina qo na kawa nei Romatanitobua me Tui Namosi kame vunivalu. Ni rogoca tiko mai ko kemuni na vakarogoca tiko mai na noqui tukutuku, ni se bera ni soli ko viti ki vei Peretania, sa dau caka tiko na mataqali ka mera du veisisivi tiko ko cei me turaga, ia e ke e Namosi mai boko kina na ka oqo , ka me dua ga na turaga ia, na ka oqo ke na ia tiko na veisisivi ni ko cei me turaga sana levu na turaga mai Namosi na ka gona qo sa qai mai turaga kina ko Nasolomosi ka vakatokai tiko me ko koya na Ratu se Ro, Ia na gauna sa vakaliuci tiko kina ko keitou na kawa nei Romatanitobua me vunivalu ka Tui Namosi me yacova tu ga nikua ka se bera ni dua tale, kana qai vuki tale beka ga ke sa na dua tale na veitarogi vanua. Na ka au sa raica tiko ga qo nisa na taura tikoga ko Tui Namosi , ko Romatanitabua.

Okoya na veitacini lewe lima ya ,kau a tukuna tiko e liu,

Ko taukei ni Namalamala e muri, ko koya na taukei kei Vatuwaqa na luvena . Ko Roqaimuri na luvena ko Rovunitabua, ka nonai tokatoka ko vatuwaqa. Oti au na qai tukuni vatuwaqa kei Namosi enai valu, au na talanoa taka mada qo ko iratou na lewe lima kei na nodratoui dewadewa ena nodratou dewa mai ki Namosi karatou a gole ki watni. Ko luvei Vosanikalou era tiko mai Namosi, ko koya nai karua na luvei Roqereqeretabua naba dua, ko Rotuivuna nisa leqa mai nai taukei kei Nawaimara na taukei kei ragonekalou, sa qai mai vakagunuvi ko taukei kei Nabukebuke na vunivalu ko Ro Tuivuna. Na vunivalu e buli mai veikeitou ko Ro Tuivuna. Sa gunu ka mai toka ka mai luvena ko Roqiolevu ka vasu ki na yavusa ko drevudamu. Mai tu tale ko Ro Tuivuna ka mai dua tale na watina ka luvena kina ka dau kilai tiko meko Ro Koroduadua naba rua. Dua tale na luvena ko Ro kilavakacava taukei kei sesenibokala ka dua tale na luvena ko Ro Batinisavu, nisa mai tiko ko iratou na veitacini sa qai mai tiko kani ratou sa gole sobu mai ko Rokoroduadua naba rua , Rokilavakacava kei Robatinisavu. Ratou lako mai ka ratou mai tiko e Navua ko taukei Navua, ka tiko mai tikitikoni bokala ko Rokilavakacava, ko taukei kei Navua kei Robatinisavu erau mai tiko vata, e gone vei iratou, na nona mai tiko qo e baleta ko koya na Uluratua ko Ro qiolevu e gone taudua sa vaka me mai gonegonei vakalevu vei iratou na tuakana e Namosi ka samai toka sara eke . Ko Ro Koroduadua naba rua e vasu vei iratou na Gonesau, na yavusa gonesau ka sa tiko mai beqa ena siga nikua. Ko Rokilavakacava nai taukei kei Senibokala e vasu e Korolevu. Ratou mai tiko na veitacini qori ena dua na gauna balavu sara, sa qai cabe mai na lotu, ia au sa guilecava na gauna ka a cabe mai kina na lotu, ka lako mai ko Cakobau me mai vakalotu taki kina ko Navua kei Namosi. Sa qai sauma mai na turaga ena gauna oqo, mataki lako vei Ratu Cakobau ka laki tukuna nisa na oti na gauna au qarava tiko kina na ka oqo au sana qai lotu, qo eNamosi, me se lotu madaga o koya, au na kania oti na kequ wase ni tamata qo au na qai lotu. Toka ya ko taukei Navua ka mai mate,

sa mate sa qai kau mai na yagodra, ki na koro ko Bau ena colo
 ko Wainidruku, sa qai mai wawa tu kina, sa qai kau nai
 tukutuku ki Namosi nisa qai mate ko taukei kei Navua me laki
 bulu ki Namosi, sa qai kaya mai ko Ro ulumatua ko Ro qiolevu
 ' e vakacava e sega e keri na waitui ka sa kau mai kina e
 Namosi, Sa qai tiko mai Namosi na turaga ko Ratu Peni Taukeini-
 valu niko Bau kei Mau merau sa lewe ni sau meratou mai kauti
 koya na turaga sa bale ya. Nivosoti au, ni tiko na turaga mai
 Namosi, vei Ratu Peni ko Bau kei Mau , ko iratou na lewe
 ni sau meratou mai kauti momo meratou laki buluta ena nodratou
 i tikotiko. Ratou sa qai gole mai ko Bau kei Mau ka mai kauti
 koya na turaga ena batini wai ko Mau tikina ko Vatuloa e waitui
 e tiko kina e dua na gaunisala ka tiko ena mawi, ka nai veimama
 kei vei Vatuloa kei Mau e tiko kina na veivatusala ka vaka e
 davo tu nida raica, na kenai balebale ni veicacati nisa mai mate
 ko taukei Navua , nisa kau yani ki Namosi sa qai tukuni mai
 cava memai bulu kina eke? , ia, naka baleti taukei Navua ni ratou
 tiko nai taukei Navua, e ratou a solia ki Serua e levu nai
 tovo kosakosa karatou dau vakau yalewa tale, qo nai vakarau
 tiko ni nodratou nai kai Navua, sa qai tukuna ko Senibokala vei
 Ulumatua, taciq, keitou sa sega ni tiko vinaka kei iratou na
 tiko mai na buca ka tiko, e levu naka eratou cakava e sega ni
 dodonu, sa qai tukuni mai na Namosi vei Ulumatua , sa vinaka
 keitou sana tikoga ena neitou tiko karatou sana tiko ga na tiko
 qori kasa na laki rua mai nai tikotiko e baleti iratou na kai
 Navua, ni ko ratou qori sa dodonu meratou vakamatei ia, nisa
 vinakata ga ko Ulumatua mena vei liu taki, me kua ni dua na
 tacina mena vei liutaki kasa mani yacani vanua tiko qo nikua ko
 Navua, me vaka nikoni na raica na noqu vanua nikua mai delai
 Navua na otela, e lako tiko rai kina e dua na wai ka yacana tiko
 ko Navua. Io, ko taukei Natonitoni ko Rokilavakacava kei Ro
 Bokala e rau laki tiko e Nakorolevu, okoya na luvana,

ko Ratu Eroni ,ko taukei Navua na luvana ko Ro matanitobua kei
Ro Kilavakacava , na karua ni luvana ko tamani ya ko Cakobau.

Sa qai tu ko luvei Ro matanitabua ko Navanasa na gone ni Navadana.
Korau na gone lewera ko Raru Jullian Matanitabua kei Ratu Romanu ki-
lavacava erau a vakai tikotiko vakalekaleka ena Bukebuke.

Keitou na kena vo keitou tiko e nikua e Vatuloa, dua na neiotu tiko
oqo e Namosi , keitou kai Namosi ke raici na veitarogi vakavanua nei
Alladyce keitou lako mai e Namosi, qo baleta na neitou toki mai
Vatuloa baleta na kani veicacati, ia, nai taukei kei Veivatuloa ko
Nadamanu ko au madaga ko tinaqu e yalewa dina ni veivatuloa kani
tingi tamaqu e yalewa dina talega ni vei vatuloa. E dua tale na
keitou i wasewase qo e vatuloa , baleta e dua na veicacati me vaka e
dau tukuni tu mai liu na nodrau vala ko Vatuloa vata kei Namosi.
Na vala oqo e veiseyaki kina na kawa dina mai vua na gonekalou, e
neitou ga vakataki keitou, e neitou na neitou i tubutubu baleta ga
mai vei iratou na dau ni vei vakaliuci, nira a vala, ka vala qo
e dua na vala dina ka na kawa kei Namosi e dua na kawa vakai tamera
Nai valu qo e vakatosoya na tamata, sa mai oti na vala kasa qai na
mai toka yani kasa mai tiko yani ko taukei kei Vatuwaqa kara sa mai
mate yani na kena kawa ka sa ra laki toka sara mai qo e Ro i lau.

Ko Roilau qo nida siro mai volekati Serua ena Queens road ka da mai
ena yasana rawi, eda na raica e dua na wai ka yacana tiko ko Roilau
nikua era sa tiko e so na wase ni neitou qase ena vanua qo ko Ro i lau
kara ka lako yani e Vatuwaqa, e ra toka eke na neitou qase me
yacova na gauna ea soli kina ko viti ki Peritania. Ko au vakai au,
na tamaqu kei tamaqu erau sa vakai tikotiko qo e Vatuwaqa, Io, e nikua
keitou sa tiko vata na siga nikua kei Tui Namosi.

Nai valu e Vatuwaqa ya esa vakavuna mera lako mai na tamata mera

sa vei se yaki. Nira sa se qo e so vei ira na lako yani era laki tiko e koro Niu , Nisa vakarewa na kuila sa tukuni mesa buli na turaga me Tui Namosi ko Ratu Peni ka tukuni me lala kece na koro, ko ira na tu mai Bau mera gole yani ki na vanua e sana caka kina na veibuli, Era sa mani veitoki yani na tamata, ko ira era toka mai Rotaniu mera lako ki Nakuavu, so era gole ki Soliadrau, dua na koro e tiko mai Waivaka sa toki tale mai Waivaka sa tiko mai Naitasiri , na veikoro qo era sa tiko voleka ena yasana ena vanua ko Namosi.

Nai valu qo e qase tiko ina ko koya nai taukei kei Vatuwaqa ka gone s-ara ko keitou qo na kena kawa ka ko keimami qo na kawa mai vei iratou na lewe lima ka ratou luvei Ro gonekalou ko Ro Qereqeretabua naba dua. Keimami sa dui tu veiyaki tu oqo na kai vanua qo. Keitou e Namosi e dau vei sisivi taki se ko cei na turaga mena liu se ko cei na turaga mena vakabau, me vaka sa mai vakaliuci tiko qo ko Ro Tui vuna kara samai vakaliuci koya tu qo na qase, na neitou vunivalu ka taukei kei Wainikalou ka sa mate ka toki mai vua, sa qai tiko ko taukei Vatuwaqa, sa q-ai gunu ko Ro Tui vuna qo ka nona gone ni vakamenemenei ko Tui Navua ia, sa mai tu e Navua ko koya nai taukei kei Navua ka ko rau na luv-ena ko Ro Matanitobua kei Ro Ramanu , nisa qai mate ko taukei kei Navua sa qai vakau yani nai tukutuku ki Namosi.

Ni sa yaco yani ki Namosi sa tukuni me kau ki Bau ki colo ki na vanua ko Namosi sa qai tukuna mai ko Ro Qiolevu , e kau mai vei au me mai va ka cava ni sega ni noqui tavi, qai tukuna mai ko Ro so turaga, Ratu Peni mo lako ki Mau vei iratou na lewe ni sau ka meratou mai kauti gone ya ka meratou laki mar oroi koya. Sa qai mai kau yani ki Naivaqasara. Ni da gole yani ki Mau ena vanua qo kada na rai ki na mawi e maroroi toka e ke na i taukei Navua. Io, na gauna sa cabe mai kina na lotu nisa gole yani na i tukutuku nei Ratu cakobau,

me sa lotu ko Namosi, sa qai tukuna yani na turaga e Navua me laki tukuni vua mesa oti mada na ka e qarava tiko sana qai lotu.

Oi, tikotiko ko koya mai Navua ko Tui Navua, e tiko tale mai Korolevu e dua ko Kuilavere, sa qai vinakata na turaga mai Navua me kau mai ko Kuilavere me mai kania na yagona ia sa qai rogo yani nisa mate ko Kuilavere sa qai kau yani ko koya me laki laukana . Era a sa kila taucoko tiko mai Korolevu ni na mai laukana ko Kuilavere, sa qai gole na waqa ka lako sobu yani ki Vatulele, lako yani kina na yagoi Kuilavere, nikua keda gole sobu ki Iautoka meda rai yani ki yanuca eda na raica e dua na vanua ka ciri koto mai wai ka laki bulu kina ko Kuilavere.

Ea levu naka ea cakava ko taukei Navua ena nona a tiko voli e Navua, koi rau na veitacini ko taukei Naitonitoni kei taukei Navua, na nodrau vanua ni teitei ko Naicegulevu ka tiko mai Navua. Ena dua na siga sa tukuna ko Tui Waka vei Tui Navua sa oti toka qo na neidaru vale, a vaka i vei? sa tukuna sara ko koya io, e rau tiko e lewe ruam mai vale , sa qai lako mai ko taukei Navua me laki tukutuku ki Deuba vei Tui Drauvuni ka vasu ki Korolevu. Io sa qai tukuni yani meratou takitaki mai, qo nai tukutuku au talai mai kina meu mai tukuna ko Deuba kei Drauvuni e rau duidui toka, ko iratou na kai Deuba dina kei iratou na yavusa ko Drauvuni. Ia, nai tukutuku se tabua e kau yani qo ki Korolevu e vinakati kina me moku ko taukei kei Naitonitoni ko Senibokala, qai sega tiko ni rawa ka ni tiko ga e deuba sa baci kau yani ki vei taukei Navua ka laki tukuni kina meratou takitaki mai ena ka sa bukani tiko.

Sa qai tukuni mai Drauvuni, e vakacava esa kau vei yaki tiko na ka qori e vakacava?.

Qai tukuna nai taukei Dravuni oi, dou vosota na turaga dou lako mai dou curu mai vale , sa qai laki vakarai taki kina e vale na ka e baleta tiko na tabua ka vinakati tiko kina me vakamatei kina ko taukei kei Naitonotoni ko Senibokala.

Na tabua qo e lako tikomai Navua, mo dou mokoti koya e vasu ki Korolevu, sa cigomi sara nai yau, sa qai lako mai ko koya na vasu ki Korolevu ka mai tiko voli e Naicegulevu, kevaka ko kilai Naicegulevu, na otela mai Naicegulevu e tini vakadua, na vanua e tiko kina nikua ko Mau e tiko kina ko Naicegulevu, e volekati Biimana, sa qai lako yani ko iratou na lako mai Drauvununi sa qai mai mate kina ko vasu ki Korolevu. E dua na veimaliwai ca sa qai tiko voli vei taukei Naitonitoni kei taukei Navua ni vakatawa vale tiko ko taukei Navua.

_: Ratu me vaka niko tukuna ni nomuni gole mai , ea kauti kemuni mai ko Rogorogoivalu, ko Rogo rogoivalu ko cei beka na tamana?

Au kila niko Rogorogoivalu , ko ratou na veitacini, dua ga na luvei Rokonautu, au sega ni kila , qo naka au rogoca mai vei tamaqu , na ka ga keitou kila ni keitou lako mai vei Rogorogoivalu.

_: Me vaka niko ni tukuna toka ni ko Rogorogoivalu ea ciwa na luvena ka sucu mai kina e ciwa na mataqali, e rawa niko tukuna na yacani mataqali lewe ciwa qo ?

Edina beka niu sa beitaki au vakai au ena nodaru veitalanca niu kila tiko na ciwa na yavusa ka sa tiko qo ena vanua ko Nabukebuke, ko koya na turaga qo ea kauti keimami mai na luvena ka keimami sa mai tu qo kasa mai tubu kina na yavusa ko Nabukebuke taumada. Naba dua ko Nabukebuke, rua ko Diridami, tolu ko naqelekautia, va ko Natuvara, lima ko Nakorobalavu, ono ko Nasa.

Naba vitu ko Nasiline, naba walu ko Vatuvula, naba ciwa ko Navitilevu.

_: E dua nai talanoa ni rogoca Ratu vei ira na noda qase, ko cei vei iran na mataqali qori e mataqali turaga toka?

Ko keimami qo e kauti keimami mai na luvena na turaga ya , kana caka vei au meu tukuna se ko cei e turaga toka baleta ni ratou luvena kece na lewe ciwa qo kasa mai kune kina koi keimami na kai Nabukebuke.

_: Vaka ni kemuni tukuna niko Nabatiratu a qai mai gunu e Wainimala, ea lako mai vei ko Nabatiratu?

Ko koya e lako mai na yavusa ko Nabukebuke,

_: Ni a tukuna nia ra biuti Wainimala mai na qase kara gole mai Namosi, e dua na vuna na nodra biuti Wainimala mai mera gole mai ki Namosi?

E sega ni dua na veivala , era vakararai vanua tuga mai kara lako mai kina ki Namosi. Ni keimami sa gole mai ki Namosi sa qai mai mate ko koya a kauti keimami mai , ka sa bukete voli mai kina ko watina, sa mami qai mai tiko e Namosi ka bukete voli kina na marana qo, sai karua beka niu na tukuna na tabana qo , au sa tukuna oti.

_: Ena gauna ra lako mai kina na qase ki Namosi ea tawa tu na vanua ko Namosi sea lala tu?

Ea lala tu, era lako mai, kara sa mai tiko sa qai tukuna ko ira nan qase ni vanua lala taudua qo ko Namosi, ka mosi na kena qele, ka keimami kai Namosimalua.

_: Ni sa mate ko koya e veikau mai, ko cei a qai taura na nonai tutu ni se bera ni sucu ko Ro qereqeretabua?

Ea sega nira sa qaravi tiko na kalou vei ira na qase, era sa kerea

tiko, ke sa mani sucu mena tagane na gone.

_: Me vaka niko tukuna nia lima na luvei Ro Qereqeretabua, ni qai tukuna nia qai vakagunuvi ko Roko Tuivuna, na cava na ka ea gunu kina ko Roko Tuivuna ka sega kina ko ratou na ulumatua?

Ko Tui Vuna ea tiko mai Namosi, ena gauna au sa tukuna oti mai liu e qase vei iratou na luvei gone kalou, ko taukei Namalamala, qai ko taukei Vatuwaqa e muri, vata kei taukei gusu ni kalou rau sa mate, rau sa qai vo toka ko rau na tiko voli e Wainikalou ko Roko Tuivuna ka mani vakavuna kina me gunu ko koya qo nai karua ni gunu ea caka e Namosi.

_: Au kera Ratu nai valu mai Vatuwaqa ko cei ea vakai tavi kina ka ko cei a qaqa?

Nai valu mai Namosi era veimurimuri kina na yavusa mai Nabukebuke, qo nai valu ga nodratou na veitacini ka nai tukuna kina ko Roko Tuivuna qori nai valu ni nodratou na veitacini, ia, qai caka ga na vei murimuri ka sa mani ra lako mai Vatuwaqa kara laki tiko sara kina koro ko Roilau, sa qai mai caka kina eke na veisautu taki e muri, caka na magiti kara tou kau magiti mai iko iratou mai Roilau ka kau kenai coi mai ko ratou mai Namosi ka keimami qai lako vata yani kina ki Vatuwaqa me laki caka na kana ni veisaututaki. E a caka tiko na ka qo ena tinikaciwa tolusaga vulu ka-ciwa, ia, nai valu sa soli se sa voleka ni oti mesa soli ko viti ki Peritania se caka ga na i valuqo, caka na kana ni veisolevuti ka mai caka kina e Vatuwaqa.

_: Ni tukuna nida Ratu se a kau mai vakacava nai tutu qo vaka Tui Namosi memai vakadaberi e Vatuloa?

Eliu e Namosi ea tiko e dua na vunivalu kei Namosi,

ko Ro Matanitobua ea Tui Namosi ia, ko Ratu Sikeli ea Vunivalu
 kei Namosi. Na gauna sa mate kina ko Ro Matanitobua sa qai ra bosa
 na qase me sana vakaliuci ko Ratu Alipate na luvei Ro Matanitobua
 me vunivalu ka Tui Namosi.

Nisa caka na veitarogi vanua sa qai tukuna na turaga noqui tubutubu
 ni sa tukuna ko Ratu Sukuna noqo kina na kawa ena vakaliuci ena vanua
 ko Namosi taucoko. Nemuni na yasai viti ena gauna sa mai caka kina na
 veitarigi vanua , sa qai bubului taki ni qele kece vaka Namosi esana
 nona kasa na liu kina na kawa nei Ro Matanitobua ka se yaco tiko gaqo
 e nikua, nai tukutuku ni ka qo e se tiko ga vei kei tou na siga nikua

Vinakavakalevu, Ratu Ilisoni Mataitini, Sa qai rai talanoa taka tiko
 ya ko Ratu Ilisoni Mataitini nai tukuni se nai talanoa me baleta tiko
 na vanua vaka turaga ko Namosi.

Vinaka.